

EROİN BAĞIMLILARININ BİYO-PSİKO-SOSYAL YÖNDEN ARAŞTIRILMASI

Dr.Sefa SAYGILI*
Dr.Salih Yaşar ÖZDEN**

(*) Psikiyatri uzmanı.Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.
(**) PsikiyatriDoç.Haseki hastanesi.

ÖZET

Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de eroin bağımlılarının sayısının hızla artmasıyla birlikte tıbbi, sosyal ve hukuki sorunlar da büyümektedir.

113 eroin bağımlısını biyo-psiko-sosyal açıdan incelediğimiz bu çalışmada; uyuşturucu madde alışkanlığının iptila derecesinde olup olmadığı soruların suç tarihinde hastaneye gönderilmelerinin gerektiği, suç işlemeye yakın oldukları, ortalama 3 ay sonra hastaneye geldiklerinde genellikle yoksunluk belirtileri göstermelerinin düşündürücü bulunduğu, madde kullanımına esrar ve sedatifhipnotik maddelerle başladıkları, tedavi konusuna sıcak yaklaşmadıkları ve sosyal uyumlarının bozuk olduğu sonuçlarına varılmıştır.

SUMMARY

In our country, medical, social and legal problems have been augmented because of increase on the population of heroin dependency as in the whole world.

In this study, 113 heroin dependents were investigated in the bio-psycho-social aspect. The results are drawn a conclusion as follows: The substance habit is at the grade of addiction, the cases should be sent hospital at the crime time, they are inclined to the crime, it is traible that observing of abstinence signs when they come to hospital in 3 month after the crime time, they begin hipnotic-sedative substances firstly, don't tend to treatment approach and their social adaptation is disordered.

GİRİŞ

İnsanoğlunun, ruhsal ve bedensel zararları olan ve aynı zamanda bağımlılık yapan maddeler ile tanışması tarihin eski çağlarına kadar uzanır (1,2,3,4). Günümüzde biyo-psiko-sosyal bir hastalık olarak değerlendirilen uyuşturucu madde bağımlılığı, tıbbi sorunlar yanında hukuki sorunlar da ortaya çıkarmıştır. Her geçen gün yakalanan uyuşturucu madde miktarları ile bu maddelerle ilgili suçlu sayısı da gittikçe artmaktadır (Tablo 1) (5). Bugün için tedavilerinde başarılı olamadığımız bu maddelere karşı yasal önlemler dahil pek çok çeşitli yöntemler ile mücadele devam edilmektedir. Gittikçe artan uyuşturucu madde bağımlılığına bağlı olarak tıbbi, sosyal ve hukuki sorunlar da bir çığ gibi büyümektedir (6,7,8,9,10,11,12).

Tablo 1- 1984-1990 Yıllarında İstanbul'da Yakalanan
Uyuşturucu Maddeler ve Miktarları

Yıllar	Eroin	Baz Morfin	Afyon	Kokain	Esrar
1984	48,211	9,809	0,06	0,82	50,943
1985	47,156	0,517	0,326	-	61,473
1986	109,924	30,674	2,252	-	86,682
1987	774,753	0,270	6,080	51,500	36,182
1988	252,800	-	5,418	338,0	114,943
1989	378,015	3,563	1,140	41,250	477,291
1990	455,196	292,886	1,412	1,098	106,882

Uyuşturucu madde bağımlıları kullandıkları eroin, kokain ve esrar gibi maddeleri hemen hemen dünyanın bütün ülkelerinde yasadışı yollarla elde ederler. Bu nedenle uyuşturucu madde bağımlılarının başı sık sık adalet ile derde girer. Her ülke, uyuşturucu maddelerin imalinden kullanımına kadar geçen çeşitli safhaları için değişik oranlarda ceza öngörmüştür (13). Ülkemiz ceza kanununda da 403 ve 404. maddeler bu konuya ayrılmıştır. Türk Ceza Kanununun 404. maddesi uyuşturucu madde kullanmak ve bu maksat ile bulundurmamak fiiline karşı 3 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. Gene aynı maddenin ikinci bendinde "uyuşturucu maddeyi kullanan kimsenin alışkanlığı iptila derecesinde ise, salahiyyetli tebeyün edinceye kadar hastanede muhafaza ve tedavisine hükümlenir" denmektedir (14,15,16,17). Üzerinde gerek kullanmak için uyuşturucu madde yakalanan kişi, cezadan kurtulmak için, kendisinin uyuşturucu madde bağımlısı olduğunu iddia ederek hastaneye sevkini ister. Çünkü yine aynı madde, bağımlılığın tibben tesbitine amirdir.

Uyuşturucu madde bağımlıları sadece uyuşturucu bulundurmamak, kullanmak ve satmak gibi uyuşturucu ile ilgili değil, aynı zamanda pek çok çeşitli suçları da işledikleri bilinmektedir. Uyuşturucu madde bağımlıları ister bulundurma veya kullanma, isterse satmak veya gayri meşru yoldan para temini için olsun yasalarla başı sık sık derde girmekte, adeta toplumda yasadışı bir grup oluşturmaktadırlar. Bir taraftan hasta olarak kabul ettiğimiz bu kişiler kullandıkları uyuşturucu maddelerin ruhsal ve bedensel olumsuz etkilerine gittikçe artan miktarlarda maruz kalırken diğer taraftan yasadışı davranışlarda bulunarak toplumu sosyal açıdan rahatsız etmekte ve bağımlı sayısını arttıcı yönden saklı bir tehdit grubunda oluşturmaktadırlar (6,7,10,12,17,18,19,20,21,22,23,24).

Ülkemizde bu konuda yapılan çalışmaların azlığı dikkati çekici bulunmuştur.

Bu araştırma, eroin bulundurma ve kullanma suçu nedeni ile tutuklanmış ve TCK 404-2 ye göre eroin bağımlısı olup olmadıklarının tesbiti amacı ile hastaneye gönderilen yasa ile başı derde girmiş eroin bağımlısı,ekstrem bir popülasyon olarak nitelendirilebileceğimiz kişilerin biyo-psiko-sosyal yönden araştırılması amacıyla yapılmıştır.

MATERYEL VE METOD

Materyelimiz 1989 ve 1990 yıllarında TCK 404-2 ye göre mahkemeler tarafından Bakırköy Ruh ve sinir hastalıkları hastanesine uyuşturucu alışkanlığının iptila derecesinde olup olmadığının tesbiti için gönderilen 151 kişiden, hastane adli sağlık kurulunca eroin bağımlısı olduklarına dair rapor düzenlenen 5'i kadın 108'i erkek toplam 1134 hastanın dosya ve raporlarından meydana gelmiştir.

Dosya ve raporlarındaki bilgiler; vakanın suçu işlediği tarih ile hastaneye yatış tarihleri arasındaki süreler, daha önce uyuşturucu ile ilgili suç işleyip işlemediklerine, uyuşturucu dışında başka suçları olup olmadıklarına, bağımlılık için daha önce tedavi görüp görmedikleri, yoksunluk belirtisi gösterip göstermedikleri, çıkan yoksunluk belirtilerinin sıklığına göre, idrarda uyuşturucu madde bulunup bulunmadığına, EEG'si çekilenlerin EEG'de patolojik durum gösterip göstermediklerine, uyuşturucuya başlama ve uyuşturucu kullanma sürelerine, daha önce hangi maddeler ile uyuşturucuya başladıklarına, uyuşturucu kullanma yollarına, medeni durum, meslek ve askerlik durumlarına göre dağılımlar, tablolar haline getirilmiş ve analizleri yapılmıştır.

BULGULAR

Toplam 113 vakanın 108'i (%96,6) erkek, 5'i (%4,4) kadındır. Suç tarihi ile hastaneye yatışları arasındaki süreler en az 3, en çok 350 gün olup ortalama 84,6 gündür. Suç tarihi belli olmayan bir vaka hariç 112 vakanın suç tarihi ile hastaneye yatış arasında geçen süreler göre dağılımı tablo 2 de gösterilmiştir. Uyuşturucu madde ile ilgili suç işleyip işlemedikleri ve uyuşturucu suçu ile ilgili işledikleri suçlara göre dağılımı Tablo 3 de gösterilmiştir.

Vakaların
Tablo 2- Suç Tarihi ile Hastaneye Geliş Arasındaki
Süreye Göre Dağılımları

SÜRE	FREKANS	% FREKANS
11k 10 gün	3	% 2,8
11-30 gün	3	% 2,8
31-60 gün	53	% 47
61-90 gün	28	% 25
91-150 gün	11	% 10
151-210 gün	7	% 6
211-270 gün	4	% 3,6
271 günden sonra	3	% 2,8
TOPLAM	112	% 100

İşledikleri
Tablo 3- Vakaların Uyuşturucu Suç Sayılarına
Göre Dağılımları

SUÇ SAYISI	FREKANS	% FREKANS
Olmayanlar	46	% 40,7
Bir defa	39	% 34,5
İki defa	14	% 12,4
Üç defa	9	% 7,9
Dört ve daha fazla	5	% 4,5
TOPLAM	113	% 100

Tablo 4- Vakaların İşledikleri Uyuşturucu Dışı Suçların Dağılımları

Hırsızlık, söğüşçülük, dolandırıcılık gibi suçlar : 38 suç
Ruhsatsız silah taşımak veya kullanmak : 19 suç
Yaralama : 19 suç
Hakaret : 9 suç
Kumar : 6 suç
Cinayet : 4 suç
Darp : 4 suç
Gasp : 4 suç
Sarkıntılık, zina ve fiili livata gibi cinsel suçlar : 4 suç
Diğer suçlar : 17 suç

Vakaların uyuşturucu dışında işledikleri suçların dağılımları Tablo 4'te gösterilmiştir.

45 vaka uyuşturucu dışı suç işlememiştir. 28 vakanın tek suçu, 40 vakanın ise birden fazla suçu mevcuttur.

Vakaların 85 inde (%75) yoksunluk belirtileri tesbit edilmiştir. Tesbit edilen yoksunluk belirtilerinin sıklık sırasına göre dağılımları Tablo-5 de gösterilmiştir. Kötüye kullanılan ve bağımlılık yapan maddelere göre idrar analiz sonuçları Tablo 6'da sıralanmıştır.

Tablo 5- Yoksunluk Belirtileri Gösteren 85 Vakanın Gösterdikleri Belirtilerin Sıklık Sırasına Göre Dağılımları

BELİRTİ	PREKANS	% FREKANS
Uykusuzluk	55	% 54,7
Burun akması	46	% 54,1
İshal	39	% 45,9
Terleme	38	% 44,7
Göz yaşarması	34	% 40
Adale ağrıları	33	% 37,6
Kusma	26	% 30,6
Esneme	24	% 28,2
Titreme	24	% 28,2
Bulantı	23	% 27
Eklem ağrısı	21	% 24,7
Halsizlik ve uyuşukluk	18	% 21,1
Karın kramp ve ağrıları	18	% 21,1
Sıkıntı	18	% 21,1
Hapsirme	12	% 14,1
Salya akması	12	% 14,1
Ateş	10	% 11,8
Pilomotor faaliyette artma	7	% 8,2
Huzursuzluk	3	% 3,5
İrritabilite	3	% 3,5

Tablo 6- Vakaların İdrar Analiz Sonuçlarına Göre Dağılımları (Opioid, Esrar, Benzodiazepin vb)

MADDELER	FREKANS	% FREKANS
Çıkmayan	45	% 39,8
Opioid	32	% 28,3
Esrar	8	% 7,1
Opioid ve esrar birlikte	26	% 23
Morfin ve kodein	1	% 0,9
Benzodiazepin	1	% 0,9

ÖĞRENİM DURUMU	FREKANS	% FREKANS
Öğrenimi olmayan	7	% 6,2
İlkokul terk	14	% 12,4
İlkokul mezunu	36	% 31,9
Ortaokul terk	19	% 16,7
Ortaokul mezunu	4	% 3,6
Lise terk	10	% 8,8
Lise mezunu	13	% 11,5
Yüksekokul terk	4	% 3,5
Yüksekokul mezunu	3	% 2,7
Bilinmeyen	3	% 2,7
TOPLAM	113	% 100

Tablo 7- Vakaların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Vakaların 31'inde EEG tetkiki yapılmış; 29'u (%93,5) normal, 2'sinde (%6,5) ise frontal bölgelerde dizorganizasyon tesbit edilmiştir.

Vakaların 70'inin (%62) damar yolu ile, 29'unun (%25,7) burun yolu ile ve 11'inin (%9,7) hem burun hem damar yolu ile eroin kullandıkları gözlemlenmiştir. 3 vakanın (%2,6) ise kullanma yolu hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Uyuşturucu maddeleri kullanma süreleri ve başladıkları maddeler bilinmeyen 3'ü (%2,6) dışında 81 ve (%72) uyuşturucu kullanımına önce esrar ile başlamış daha sonra sedatif-hipnotik maddeler kullanmış ve en son olarak da eroine geçmiştir. Bu vakaların esrar kullanma süreleri ortalama 15,1 yıldır. Eroin kullanma süreleri ise ortalama 8,3 yıldır. Yani ortalama 6,8 yıl esrar ve sedatif-hipnotik maddeler kullanıldıktan sonra eroin kullanmaya başlamışlardır. 1 vaka 20 yıl afyon sakızından sonra eroin kullanmaya, 1 vaka da 8 yıl kokain kullandıktan sonra eroin ile birlikte kokain kullanmaya başlamışlardır. 30 vakanın (%26,5) ise eroinden evvel hangi maddeleri kullandıkları hakkında bilgiye rastlanılmamıştır.

Vakaların öğrenim durumlarına göre dağılımları Tablo 7'de medeni durumlarına göre dağılımları Tablo 8 'de, mesleklerine göre dağılımları Tablo 9'da ve askerlik durumlarına göre dağılımları ise Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 8- Vakaların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

MEDENİ DURUMLARI	FREKANS	% FREKANS
Evlili	40	% 35,4
Bekar	39	% 34,5
Bogamsiz	21	% 20,4
Gayrimüserri eslyle yajayan	2	% 1,7
Bilinmeyen	9	% 8
TOPLAM	113	% 100

Tablo 9- Vakaların Mesleklerine Göre Dağılımı

MESLEKİ DURUMU	FREKANS	% FREKANS
Boş	70	% 61,9
Syyaz satıcı	6	% 5,3
Kahveci	5	% 4,4
Pazeteci	3	% 2,6
Şoför	3	% 2,6
Tomalakçı	2	% 1,8
Diğer	24	% 21,4
TOPLAM	113	% 100

Tablo 10- Vakaların Askerlik Durumuna Göre Dağılımı

ASKERLİK DURUMU	FREKANS	% FREKANS
Tam yapenlar	60	% 58,3
Elverişsiz bulunenlar	14	% 13,6
Disiplin cezası ile tamamlayanlar	23	% 22,4
Menüz yapmayanlar	4	% 3,9
Asker kaçağı	1	% 0,9
Halen asker	1	% 0,9
TOPLAM (5 belirsiz ve 5 beyan dışındadır)	103	% 100

TARTIŞMA VE SONUÇ:

Opioidleri bırakma veya azaltma sonucu ortaya çıkan yoksunluk sendromu son dozdan 6-12 saat sonra başlar, 36-72 saatte şiddetlenir ve 7-10 günde geçer (18-19). Vakaların suç tarihi ile hastaneye yatış tarihleri arasında ortalama 84,6 gün geçtiği gözlemlenmiştir. Bu yaklaşık üç aylık bir süre demektir. Sadece 3 (%2,8) vaka 10 gün içinde gönderilmişlerdir. Bu da opioid bağımlılığın tesbiti için gerekli olan süreden oldukça uzundur ve bağımlılığın belirlenmesi açısından büyük sakıncalar içermektedir. Yoksunluk dönemi bu vakalarda karakol, adliye veya hapis hanelerde geçirilmektedir. Hepsisi cezaevinden hastaneye gönderilen vakaların (%75)'inde az yada çok kesilme belirtilerine, %60,2'sinin idrarında opioid ve esrar gibi maddelere rastlanmıştır. Bu vakaların uyuşturucu maddeyi nasıl temin ettikleri hususu düşündürücü bulunmuştur.

Opioidlere bağımlı kişilerde yoksunluk belirtilerinin büyük bir kısmının merkezi noradrenerjik ve sempatik hiperaktivite sonucu olduğu bildirilmiştir. (18). Vakalarımızda görülen yoksunluk belirtilerinin literatür bulguları ile tam bir uygunluk içinde bulunduğu gözlemlenmiştir (18,20,21,22).

Vakaların %72,6'sı bağımlılık için daha önce yatarak tedavi görmüşlerdir. Bağımlılık tedavisi gören hastaların %20'sinin en az bir defa, %80'inin ise birden çok bağımlılık tedavisi için hastaneye yatışları vardır. Bu durum tedavinin düşük, nükslerin sık ve uyuşturucu madde bağımlılarının tedaviye pek sıcak bakmadıklarını düşündürmüştür.

Vakaların %41'inin daha önce uyuşturucu suç işlememiş, %59'unun ise bir veya birden çok uyuşturucu suç işlemiş olduğu gözlemlenmiştir. Bulgularımıza göre uyuşturucu madde bağımlılarının uyuşturucu maddeler ile ilgili suçları işlemeyecek yakın oldukları izlenimi edinilmiştir.

Vakaların %41'inin uyuşturucu dışında bir suç, %59'unun ise birden çok suç işlemiş oldukları dikkati çekmiştir. Eroin bağımlıları yalnız uyuşturucu maddelerle ilgili suçları değil, aynı zamanda diğer suçları da sık işlemektedirler. Eroin bağımlılarının empotan oldukları göz önüne alınır, mevcut 4 cinsel suç örneği esrar kötüye kullanımı döneminde işlemiş oldukları düşünülebilir. Diğer bulgularımız, yazarların bulguları ile uygunluk içindedir (7,12,23).

Uyuşturucu madde tesbiti için yapılan idrar analizlerinde vakaların %39 ,8'inde opioid negatif bulunmuştur. Diğerlerinde ise opioid, esrar ve benzodiazepinlere rastlanmıştır. Opioidler genellikle idrarda son dozdan 100 saat sonrası kadar pozitif olarak saptanabilmektedir. Bir kimsenin idrarında opiata rastlanması o kişinin bağımlı olduğunu göstermemekle birlikte yoksunluk belirtileri görülen kişilerde pozitif olması bağımlılık yönünde bir delil olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan idrarda opioid ve diğer maddelerin bulunması önemli bir bulgudur.

Vakaların %62'sinin eroini damar yolu ile, %25,6'sının burun yolu ile, %9,7'sinin ise hem damar hem de burun yolu ile kullandıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca damaryolu ile kullananların hepsinin daha önce eroini burun yolu ile kullandıkları görülmüştür. Damar yolu ile kullanım eroin bağımlılığında en son, en ağır ve en komplikasyonlu bir yoldur. Daha önce yatarak tedavi gören eroin bağımlılarının büyük bir çoğunluğunun damar yolu ile eroin kullandıkları gözlemlenmiştir. Eroin bağımlıları eroini yalnız başma değil aynı zamanda esrar ve sedatif-hipnotiklerle kullandıkları vardır. Bu durum tedavi açısından çok önemlidir. Eroin ile birlikte barbitürat kullanan ve barbitürat bağımlılığı da gelişmiş bir hastaya sadece eroin bağımlılığı yönünde tedavi uygulanırsa ağır ve öldürücü kesilme belirtilerine sebep olabilen barbitürat bağımlılığı sonucu vahim durumlar ile karşılaşılabilir (3,21).

Eroin bağımlılığında önce hastalar uyuşturucu madde kullanımına esrar ve sedatif-hipnotikler ile başlamaktadırlar. Bulgularımızın literatür bulguları ile tam bir uygunluk içinde olduğu gözlemlenmiştir (3,4,9,23,25).

Uyuşturucu madde bağımlılarının eğitim düzeyleri genellikle düşük seviyede olduğu bildirilmiştir. (23,25,26). Bulgularımıza göre vakaların %6'sı hiç eğitim görmemiştir. İlkokul seviyesinde %44,3, ortaokul seviyesinde %20,4, lise seviyesinde %18,3 ve yüksek öğretim seviyesinde eğitim görenler ise %6,2 oranındadır. Bulgularımızın araştırmacıların bulgularıyla büyük benzerlik içindedir.

Uyuşturucu madde bağımlılarının mesleklerine göre dağılımları hususunda yapılan çalışmalarda, meslekler arasında bir homojenite bulunmadığından değerlendirme yapılamamıştır. Bununla birlikte bulgularımız ve araştırma sonuçlarına göre büyük çoğunluğunun mesleklerini terk ettikleri, devam ettirenlerince yeterli performans gösteremedikleri anlaşılmıştır. Bu kişiler genellikle yaşamlarının büyük çoğunluğunu madde arama ve kullanma ile geçirmektedirler (17,23,25,26,27).

Uyuşturucu bağımlılarının medeni durumları hususunda literatürle bir uygunluk bulunamamıştır (21,23,25,26,27). Bununla birlikte uyuşturucu madde bağımlılarının büyük çoğunluğunun bekar yada ayrılmış kişilerden meydana geldiği görülmüştür. Bu durum uyuşturucu madde bağımlılarının evlilik konusuna sıcak bakmadıkları izlenimini vermiştir. Evli olanların ise evliliği ne derecede uyumlu götürdükleri hususunda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Uyuşturucu madde bağımlılarının askerlik sırasında %68'inin disiplin cezası aldıkları bildirilmiştir (23). Bulgularımıza göre vakaların %22,4'ü askerliklerini uzayarak bitirmiş, %13,6'sı ise askerliğe elverişli bulunmamışlardır. Askerliğe niçin elverişli

olmadıkları hususunda ise bilgi edinilememiştir.
SONUÇ

- 1- Uyuşturucu madde alışkanlığının iptila derecesinde olup olmadığının tesbiti için hastaneye gönderilen vakaların suç tarihinden çok sonra gönderildikleri, bu durumunda bağımlılık tesbiti konusunda zorluk yarattığı, bu kişilerin yakalanır yakalanmaz hastaneye sevkleri için gerekli yasal değişikliklerin bir an önce düzenlenmesi gerektiği.
- 2- Eroin bağımlılarının gerek uyuşturucu ile ilgili,gerekse diğer suçları işlemeye çok yatkın kişiler oldukları.
- 3- Bağımlılık tesbiti için hapisshaneden gönderilen eroin bağımlılarının %75'inde yoksunluk belirtilerine rastlanması, bu kişilerin hangi yollarla uyuşturucu madde temin ettiklerinin düşündürücü bulunduğu,
- 4- Eroin bağımlılarının madde kullanımına esrar ve sedatif-hipnotik maddeler ile başladıkları,
- 5- Tedavi konusuna sıcak yaklaşmadıkları,
- 6- Sosyal uyumlarının bozuk olduğu sonuçlarına varılmıştır.

KAYNAKLAR:

- 1- Songar,A.: Afyon meselesi ve Türkiye.10 Milli Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongre kitabı, Ankara, S:325-339, 1974.
- 2- Sarıkardaşoğlu, İ.: Türk afyonu ve sorunları.Eskişehir,1979.
- 3- Köknel,Ö.:Alkolden eroine kişilikten kaçış. Altın kitaplar yayınevi,İstanbul, s.22, 299-300, 666-668, 732-733, 1983.
- 4- Özden,S.Y.: Uyuşturucu madde kullanımı.Teşhis-Tedavi-Tedbir İstanbul 1988.
- 5- İstanbul Emniyet Müdürlüğü Narkotik Şube Müdürlüğü istatistikleri,1991
- 6- Dönmezer,S.: Uyuşturucu ve tutku yaratıcı maddeler konusunda sosya-politik yaklaşım. Kollakyumlar,İstanbul Üniversitesi, Hukuk fakültesi, İstanbul, s.215-243,1981.
- 7- Dönmezer,S.: Kriminoloji. 7.baskı.Filiz kitabevi, İstanbul s.374-418,1984.
- 8- Özen,C.: Uyuşturucu maddelere karşı mücadele.Uyuşturucu maddeler sorunu,Hastürk yayınları, İstanbul, s.123-124, 1972.
- 9- Özen,C., Akkay,E.: İlaç alışkanlığı ve adli tıp sorunları.İst.Top.Fak.Mec. 1:141-151, 1975.
- 10- Songar, A.:Psikiyatri.Serhat dağıtım, İstanbul.s.450-466, 1980.
- 11- Çiftçi,İ.: Dünya ve ülkemizde insan sağlığına zararlı ve alışkanlık yapan maddeler.23.ulusal psikiyatri ve nörolojik bilimler kongre kitabı, İstanbul, s.71-78, 1978.
- 12- Ziyalar,A.:Sosyal psikiyatri. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Vakfı yayınları no.2, İstanbul, s.309-349, 394-397, 1980.
- 13- Erman,S.: Uyuşturucu maddelere ilişkin ceza hükümleri. Kollokyumlar. İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesi, İstanbul, s.263-280, 1981.
- 14- Özden,S.Y.: Adli psikiyatri açısından Türk ceza ve medeni kanunlarında alkolizm ve toksikomani. Symposium 2:33-44,1982.
- 15- Ergen,C.: Türk ceza hukukunda uyuşturucu madde suçları. Ankara, s.78-81, 176-212, 1988.
- 16- Akgün,N.: Adli psikiyatri.Ankara, s.153-175,1987.
- 17- Köknel,Ö.: İnsanlık tarihi boyunca uyuşturucu maddeler. Gelişim yayınları, İstanbul, s.283-234, 1976.
- 18- Nyswander,M.: Drug Addiction. American Handbook of Psychiatry, second edition.I Volume 3.Basic Bouks İNC.Publishers New York, S.396, 1974.
- 19- Jaffe H.J., Kleber, H.D.: Opioids: General issues and detoxification. Treatments of psychiatric disorders, published by American Psychiatric assoction, Washington DC, Volume 2, pp.1 1309-1322, 1989.
- 20- Curran, W., Mc Garry,L., Charles, P.: Modern Legal Medicine Psychiatry and Forensic Science. F.A.Davis Company.Philadelphia, s.884, 1980.
- 21- Özden,S.Y.: Uyuşturucu madde bağımlılığı. İstanbul, 1991.(Baskıda).
- 22- American Psychiatric Association: Diagnosis and Statistical Manual of Mental Disorders. 3rd ed, revised, Washington DC, American Psychiatric Association, pp 182-183, 1987.
- 23- Özden, S.Y., Poliviu, z., Aral,J.:Alkol ve uyuşturucu madde bağımlılarının Psiko-Sosyal yönden araştırılması. Y.Symposium 1:15-25, 1987.
- 24- Hammersly,R., Forsyth,A., Morrison,V., Davies,B.J.: The relationship between drime and opioid users. British Journal of Addiction 84, 1029-1043, 1989.
- 25- Özden,S.Y.,Poliviu,Z., Arısan, U., Aral,U.: Adolesans Dönemi ve madde kullanımı.Düşünen adam. Cilt 1, sayı 4-5, s.68-72, 1985.
- 26- Ramadanoğlu,E.: Alkol ve toksik bağımlılıklarının psikopatolojik yönden karşılaştırılması. Uzmanlık Tezi, İstanbul, 1983.
- 27- Tuncer,C. ve ark.: Uyuşturucu madde bağımlılığında demografik özellikler. 24.Ulusal psikiyatri ve nörolojik bilimler kongre kitabı, Ankara, s.347-352, 1988.